

ДО ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ В НІЖИНІ ЖІНОЧИХ ПАНСІОНІВ

Стаття розкриває один з аспектів жіночої освіти на Ніжинщині.

Ключові слова: освіта, жінки, пансіон.

Ніжин в усі часи був містом енергійних людей, яким необхідно було мати освіту як для ведення фінансових справ, так і для кар'єрного зростання. Оскільки освіта спочатку була прерогативою представників чоловічої статі, то на долю жінок випадало ведення домашнього господарства, виховання дітей, рукоділля, світські прийоми та візити. Але не всі жінки та дівчата погоджувались вести подібний спосіб життя. Багатьох з них приваблювала можливість вчитись далі, займатись наукою, як Софія Ковалевська або Марія Жоліо-Кюрі. Небажання жінки вести життя «домостроєм» породжувало у неї прагнення вчитись.

Деякі питання відкриття жіночих пансіонів в Ніжині вивчалось Г.В. Самойленком, О.Г. Самойленком («Ніжин – європейське місто»), О.К.Проніковою, О.К. Білоусовою («Система нижньої та середньої освіти в Чернігівській губернії ХІХ – поч. ХХ ст.»), проте комплексне і системне дослідження з даної теми відсутнє. Метою даної статті є висвітлення стану жіночої освіти на Ніжинщині у ХІХ ст.

Невдовзі після видання статуту 1804 р. уряд дозволив відкривати дворянські гімназії і пансіони. В Україні у зв'язку з цим почали діяти гімназії у Харкові, комерційна гімназія в Одесі, вища гімназія в Ніжині. З'являються і жіночі освітні заклади – інститути шляхетних дівчат, які були першими середніми школами для жінок в Росії. На території України перший такий заклад було відкрито у 1818 р. у Харкові. Такі ж інститути почали працювати і в інших українських містах: Києві, Полтаві, Одесі. Згодом жіноча освіта була представлена ще й жіночими гімназіями, які відкривалися Міністерством народної освіти. За гімназіями слідували пансіони. Звернемось до класики. Ось як характеризує ці заклади «Енциклопедичний словник» Брокгауза та Єфрона: «Пансіони або інтернати започатковуються під управлінням місцевого начальства гімназії або прогімназії. До складу пансіону входять пансіонери, які знаходяться на повному утриманні, та напівпансіонери, які користуються тільки обіднім столом. Вихованці пансіону відвідують класи і підпорядковуються відносно вступних іспитів і переведення до вищих класів і взагалі порядку навчання правилам, загальним для всіх учнів. Під приватним пансіоном розуміються ті

приватні учбові заклади, які слугують не тільки для викладання наук, а й для утримування і виховання учнів [1, 703].

У цей час по всій державі почали відкриватися навчальні заклади не тільки для хлопчиків, а й для дівчат. Ця тенденція спочатку зі столичних, а згодом і з губернських стала поширюватися і в повітових містах, у тому числі і в Ніжині.

Учбові заклади відкривались, перш за все, для дітей дворян і чиновників, але оскільки такий прошарок населення в повітовому містечку був незначний, то до них стали приймати дітей інших соціальних груп: купців, осіб духовного звання, обер-офіцерських дітей. Метою відкриття пансіонів було розповсюдження початкових знань, які базувалися на правилах віри і моралі.

Учениці у переважній більшості були православної віри, але зустрічались римо-католики та діти з інших конфесій. Цікавий той факт, що діти греків завжди відмічалися окремим рядком, а не за соціальним станом і не за віросповіданням [2].

У початкових закладах для дівчат викладали взагалі однакові предмети, оскільки вони були за статусом на ступені повітового або приходського училища, інколи – трикласної гімназії. Виходячи з цього і предмети викладали однакові з училищними. У першу чергу це був Закон Божий, який викладав священик або (як його ще називали) законовчитель. Саме з Закону Божого в кожному свідоцтві і в кожному атестаті починався перелік предметів з оцінками учня. А далі з невеликими варіаціями перелічувались інші предмети: російська і всесвітня історія, російська і всесвітня географія, арифметика. Далі йшли мови: російська, німецька, французька, а також малювання, чистопописання, музика, танці та рукоділля і співи [3].

До пансіонів дозволялось приймати дітей віком до дванадцяти років.

Для відкриття пансіону треба було дотриматись багатьох вимог: наявність приміщення, гроші на утримання закладу, обладнання і обов'язково – відповідна освіта упорядниці. Так, наприклад, дочка відставного колезького асесора Лідія Олександрівна Даніч отримала освіту в Петербурзькому Олександрівському училищі; дівчиця Уляна Богданова, а пізніше – дружина ніжинського грека Анастасія Кунелакіса – Уляна Кунелакіс закінчила курс навчання в училищі Святої Олени; пані фон Сміттен отримала освіту в Імператорському Виховальному Товаристві шляхетних дівчат [4].

Крім атестату майбутній власниці потрібно було пред'явити паспорт, метричне свідоцтво, свідоцтво про благонадійність, службовий список батька або чоловіка, а також вказати адресу будинку, де буде відкрито пансіон [5].

Інколи пансіони влаштовувались у власному будинку. У своєму проханні Уляна Кунелакіс писала:

«Для розміщення школи маю власний будинок на Базарній площі» [6]. Дочка титулярного радника Ольга Густавівна фон Сміттен мала намір відкрити пансіон в найманому будинку у пана Ганзена [7].

В заяві особи, яка бажала відкрити пансіон, зазначалась мета відкриття закладу, предмети навчання, приблизна кількість дітей, які будуть в ньому навчатись. Так, пані Кунелакіс вказувала, що метою відкриття пансіону на правах приходського училища є «розповсюдження первинних відомостей, заснованих на правилах віросповідання та моралі» [8].

В пансіонах, як і в училищах, і в гімназіях, в першу чергу діти вивчали Закон Божий. Тому обов'язковим для навчального закладу була наявність книг церковного змісту і друку.

На другому місті за значенням знаходились читання за книгами церковного та цивільного друку, чистописання, мови, математика, географія, малювання та жіноче рукоділля. Такий курс наук мав проводитись в пансіоні пані Кунелакіс, де планувалось навчати 30 дітей одночасно. Річна плата за ученицю становила 60 руб. за рік [9]. Насправді ж учнів було менше, адже відомо, що у 1871 р. тут здобувало освіту троє хлопчиків і п'ятеро дівчат. Всі учні мали православну віру, четверо з них були дітьми дворян і чиновників, всі діти проживали в місті. В 1873 р. упорядниця планувала відкрити первинне жіноче училище на ступені приватного учебного закладу 3-го розряду.

У січні 1858 р. удова поручика Емілія Серікова-Антонович з дозволу Міністра народної освіти відкрила в Ніжині жіночий пансіон шляхетних дівчат на правах повітового училища. Це стало можливим за наступних умов: у навчальному закладі повинно навчатися 32 особи (повні пансіонерки та напівпансіонерки) у трьох класах і одному підготовчому, навчати дітей мають один законовчитель і вісім світських вчителів, пансіон матиме одну наглядачку, одну класну даму із вихованок державних учебных закладів на кожних 15 вихованок для нагляду та тренувань в мовах, а для викладання наук повинні бути запрошені вчителі Ніжинської гімназії [10]. В разі захворювання пансіонерок планувалось розміщувати в окремому приміщенні, а для лікування запрошувати відомого своєю досвідченістю медика без додаткової батьківської плати, яка при цьому мала йти лише на придбання ліків [11]. Плата за ж повних пансіонерок повинна була складати 120 руб. сріблом на рік, за напівпансіонерок – 75 руб. на рік, при цьому всі вони повністю брали на себе витрати на пошиття форми (плаття темного кольору) та придбання необхідних учебных посібників. Повні пансіонерки при вступі мали внести столовий та чайний посуд, столову білизну та срібні ложки, які після закінчення навчання

лишалися власністю закладу [12].

Відомо, що у іншому ніжинському приватному жіночому пансіоні пані Богровської у 1870 р. за 55 ученицями доглядало 7 класних дам, викладало четверо професорів Ніжинської гімназії і сім учителів гімназії. Пансіон на правах училища існував за рахунок внесків за навчання: за повну пансіонерку на рік він становив 200 руб., за напівпансіонерку – 100 руб. Пансіон мав задовільну навчальну базу: 408 різних учебных посібників, 65 атласів та глобусів, географічні та історичні карти різного масштабу, 318 моделей для малювання та креслення, 25 прописів та 442 інші навчальні посібники. У 1871 р. у зв'язку з переводом учителя Разумова до Канівського училища його предмет тимчасово викладав наглядач Царевський, котрий на уроках геометрії звертав увагу виключно на те, що в цій науці придатне для життя [13].

Пані утримувачка виявилась патріотично налаштованою і практичною людиною. Особливу увагу при викладанні різних предметів вона звертала на рідну мову, про що дізнаємося із її звіту: «К сожалению большая часть учителей этого важного предмета из-за грамматического разбора со всею его докучливой терминологией забывают, что удел преподавания – научить правильному употреблению русского языка на практике, в жизни» [14].

В архівних документах одним із перших у Ніжині згадується пансіон під керівництвом Луїзи Піотровської, в якому у 1841-1842 навчальному році перебувало 28 дітей [15]. У 1848 р. був відкритий пансіон Емілії Лельєвр. Цього року у ньому навчалось 26 дітей [16]. Під 1853 р. у документах значиться приватний жіночий пансіон на ступені повітового училища Стефаниди Яківни Захаревич. В ньому перебувало 43 особи. Відомо, що навчальний заклад не мав власної бібліотеки, але випишував 3 журнали. Підручники купувались у гімназичному книжковому магазині. Проіснував пансіон до 1863 р., коли закrywся через стан здоров'я пані Захаревич [17].

Утримувачка приватної жіночої школи на правах повітового училища ніжинська гречанка Надія Муратова доповідала, що в її закладі працює один духовний учитель і одна світська вчителька, які навчають 18 дітей.

Іноколи пансіони змінювали статус. Так у 1865 р. утримувачка пансіону благородних дівчат Фрідріха Неметті надіслала папери з приводу передачі в її підпорядкування пансіону шляхетних дівчат і перейменування його в пансіон на правах гімназії. В тому ж році, але пізніше, у зв'язку зі шлюбом п. Неметті з учителем місцевої гімназії Шарко пансіон отримав назву за прізвищем її чоловіка.

Були й випадки, коли відкриття пансіону, до якого все було вже готове, не відбувалося внаслідок змін життєвих обставин пані утримувачки (наприклад,

шляхетна панні фон Сміттен назавжди виїхала з Чернігівської губернії) [19].

Справа жіночої освіти дуже різнопланова і багатогранна. В історії цього питання ще багато білих плям, які необхідно досліджувати. Так авторці неодноразово зустрічались згадки про відкриття і функціонування в місті пансіону Єлизавети Россет. Відомо, що існував він майже 20 років і закрився в 1825 р.

Посилання

1. Енциклопедичний словник Ф. Брокгауза і І. Єфрона. – СПб., 1897. – Т. 44. – С. 703.
2. Відділ забезпеченості збереження документів Чернігівського обласного державного архіву в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 1359, оп. 1, спр. 1162, арк. 7.
3. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1173, арк. 2.
4. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1167, арк. 4.
5. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1164, арк. 8.
6. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1173, арк. 2.
7. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1170, арк. 8.
8. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1161, арк. 2.
9. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1171, арк. 1.
10. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1171, арк. 6.
11. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1171, арк. 9.
12. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1161, арк. 2.
13. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1164, арк. 4.
14. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1173, арк. 3.
15. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1156, арк. 4.
16. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1159, арк. 8.
17. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1164, арк. 2.
18. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1168, арк. 4.
19. ВДАЧОН ф. 1359, оп. 1, спр. 1170, арк. 7.

Диденко Т.А. К вопросу открытия в Нежине женских пансионов

Статья раскрывает один из аспектов женского образования на Нежинщине.

Ключевые слова: образование, женщины, пансион.

Didenko T.O. To the issue of women's boarding-schools opening in Nizhyn

This article explains one aspect of women's education in Nizhyn area.

Key words: education, women, boarding-school.

22.03.2012 р.

УДК 94 (477.51) «18»

Л.В. Мохір

УКРАЇНОЗНАВЧІ СТУДІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПРЕДСТАВНИКАМИ ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Стаття висвітлює відкриття та функціонування Імператорського Російського Географічного Товариства, проаналізована діяльність представників Товариства у галузях етнографії, географії, картографії та статистики на території Чернігівської губернії.

Ключові слова: Імператорське Російське Географічне Товариство, етнографічні експедиції, тригонометричні зйомки.

Становлення і розвиток географії, етнографії, статистики та картографії як наукових дисциплін пов'язане з функціонуванням Імператорського Російського Географічного Товариства. Історія створення та діяльність Товариства висвітлена у декількох роботах. Перші наукові розвідки з'явилися у кінці XIX ст., зокрема дослідженнях П.П.Семенова [23], в яких автор висвітлив головні етапи становлення та розвиток наукової установи. Якісно новий етап у дослідженні історії та функціонування Товариства розпочався у радянські часи. У 1948 р. вийшла друком робота Л.С. Берга [1], де автор розкрив головні напрямки роботи відділень Товариства. У 1970 р. звилась колективна монографія під редакцією С.В. Колесника [11], в якій розкрита діяльність Товариства за імперські та радянські часи. Проте залишається малодосліджуваним питання стосовно проведених досліджень на Україні, зокрема на території Чернігівщини. Тому дана стаття висвітлює діяльність Імператорського Російського Географічного Товариства на території Чернігівської губернії. Джерелами для дослідження теми, головним чином, слугували періодичні видання Географічного Товариства, на шпальтах яких опубліковувався матеріал.

У травні 1845 р. адмірал Ф.П. Літке подав міністру внутрішніх справ Російської імперії Л.А. Перовському доповідну записку «Об основании Русского общества этнографическо-статистического», в якій обумовлював причини відкриття Географічного Товариства на теренах Російської імперії [2, 3]. Головним поштовхом, який спонукав відкрити організацію, було функціонування подібних закладів в провідних країнах західної Європи. Так, наприклад, з 1821 р. діяло Паризьке Географічне Товариство, з 1828 р. – Берлінське, а з 1830 р. – Лондонське. Для того, щоб не відставати від західних держав, влада в Російській імперії підтримала ідею організації Географічного Товариства державного значення, надавши йому імператорського статусу. По-друге, дослідження,